

О. М. Іваній

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРАВОВА ПІДГОТОВКА ЯК УМОВА ВИСОКОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛІВ

У статті доведено необхідність здійснення підготовки майбутніх учителів у педагогічному вищому навчальному закладі як фахівців, які володіють правовою компетентністю. Учитель будь-якого фаху зі сформованою правовою компетентністю здатний на високому рівні організовувати власну професійну діяльність крізь призму норм права, будувати цілісну систему узагальнених знань правових теорій, цінностей, ідеалів, які розкривають правові аспекти педагогічної діяльності, надають можливість визначати адекватні моделі поведінки й приймати рішення в типових і нестандартних правових ситуаціях, керуватися в своїй професійній діяльності принципами законності, поваги до прав і свобод інших осіб.

Ключові слова: компетентнісний підхід, майбутній учитель, правова підготовка, правова компетентність, професіоналізм, професійно-правова діяльність учителя, освітні правовідносини.

Постановка проблеми. В умовах масштабної розбудови правової держави в сучасній Україні правова освіта набуває особливого значення для формування правової культури і правосвідомості особистості, її вмінь легальними засобами правомірно діяти в різноманітних життєвих ситуаціях. Тому правова підготовка вчителя стає обов'язковим складником його професійної компетентності, що дозволяє характеризувати педагога як успішного суб'єкта педагогічної діяльності, як менеджера освітніх послуг.

Аналіз практики викладання правових дисциплін у педагогічних вищих навчальних закладах показує, що дидактико-виховний потенціал для формування правової компетентності студентів, закладений у правових дисциплінах, використовується недостатньо. Ця проблема багато в чому зумовлена тим, що в процесі професійної підготовки недостатньо враховуються особливості правової підготовки в контексті підвищення рівня професіоналізму майбутніх учителів. У зв'язку з цим проблема підвищення рівня та якості правової підготовки майбутніх учителів повинна розглядатися як пріоритетна.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній і зарубіжній науці розроблено теоретичне підґрунтя для розв'язання зазначеної проблеми. Так, теоретичні й методичні засади компетентнісного підходу в системі вищої та загальної середньої освіти висвітлено в працях Н. Бібік, Дж. Вейланта, І. Зимньої, І. Єрмакова, Н. Кузьміної, В. Лозової, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторського, В. Хутмахера та інших учених.

Професійна компетентність учителя інтегрує в собі комплекс професійних компетентностей: психологічну, методичну, предметну, інформаційну, дослідницьку, правову тощо. Порівняння підходів різних учених до трактування поняття «професійна компетентність учителя» (Л. Карпова [4], О. Козирєва [5], М. Лук'янова [8] та ін.) дало підстави для висновку, що, незалежно від особистого розуміння компонентного складу професійної компетентності, всі вчені до її складу включають правову компетентність. За твердженням І. Єрмакова [7], А. Хуторського [10], правова компетентність входить до складу ключових, універсальних компетентностей, пов'язаних зі здійсненням життєво важливих видів діяльності фахівця.

Формуванню правової компетентності особистості фахівця присвячено праці Дж. Вейланта, М. Маркової, О. Панової. Проблеми формування правосвідомості й правової культури майбутніх учителів присвячено праці Г. Васяновича, М. Городинського, М. Подберезького, І. Романової, Г. Фірсова та інших учених. Результати аналізу наукової літератури свідчать, що вузівська система правової підготовки майбутнього вчителя повинна бути співвіднесена з реаліями сучасних вимог щодо високого рівня професіоналізму вчителя, який передбачає і відповідну його правову освіту. Тому одним із завдань педагогічних університетів є підготовка вчителя, який володіє правовою компетентністю як важливою складовою професійної компетентності, що відбиває його професіоналізм. В інтересах формування правової компетентності майбутнього вчителя необхідно мати систему правових навчальних курсів, які б супроводжували навчання студентів протягом усього періоду їх підготовки в педагогічному вищому навчальному закладі, виконували б базову функцію при розкритті спеціальних правових тем у дисциплінах професійної підготовки.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу педагогічних можливостей правової підготовки в підвищенні професіоналізму майбутніх учителів та обґрунтуванні правової компетентності вчителя як необхідної умови його готовності виконувати професійні функції й досягати високих результатів у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури дало можливість з'ясувати сутність поняття «правова компетентність учителя», що трансформується в напрямі інтегрування з такими поняттями й категоріями, як: «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», «професійно-правова діяльність учителя». Правову компетентність учителя розглядаємо як складову професійної

компетентності вчителя та таку, що має діалектичний характер і охоплює всі сфери професійно-педагогічної діяльності особистості. З нашої точки зору, правова компетентність учителя є «складним інтегративним утворенням у цілісній структурі особистості педагога, що включає загальноправові й професійно-педагогічні знання, уміння та професійні якості, необхідні для здійснення правового виховання учнів і організації власної професійної діяльності в межах правового поля» [2, 6].

Розглядаючи компетентнісний підхід до формування вчителя-професіонала на основі аналізу основних категорій компетентнісної парадигми, представленої в концепції професіоналізму [1], [3], ми дійшли висновку, що компетенція (знання, що забезпечують основні функції вчителя) – це узагальнена характеристика професіоналізму педагога, яка не залежить від його особистісних якостей, а компетентність є персоніфікованою компетенцією – «людина в професії» [1, 7]. Наявність компетентності визначає можливість і здатність здійснювати професійну діяльність, а присвоєння кваліфікації дає на це право. Отже, кваліфікація вчителя в ідеалі означає і компетенцію, і компетентність. Компетенція представляє собою об'єктивну, а компетентність – суб'єктивну форму професіоналізму [2, 7].

Широкий зв'язок професійних і правових дисциплін підтверджує думку про те, що викладання права на 4-му курсі навчання студентів не надасть бажаного результату. Щоб ефективно управляти процесом правової підготовки майбутніх учителів, необхідно створювати й розвивати в педагогічному університеті систему правового навчання та виховання студентів протягом усього періоду їх навчання. Ця пропозиція засновується на тому, що отримання правових знань студентами допоможе майбутнім фахівцям уже з перших днів свого працевлаштування виконувати професійні дії у відповідності з правовими нормами. При цьому доцільним є наявність певного співвідношення професійних і правових дисциплін у підготовці студентів. Ця проблема поставлена самим життям, практикою, які вимагають від молодих фахівців як високого професіоналізму, так і правової підготовки, загально-гуманітарного світогляду, відповідної культури.

З цією метою нами розроблено науково-методичний комплекс. Так, на першому етапі навчання для розвитку мотивації майбутніх учителів щодо набуття правової компетентності, підвищення їхнього інтересу до майбутньої професійно-педагогічної діяльності, посилення уваги студентів до правових питань уже на I курсі під час лекції «Педагогічна професія і сучасність» студентам надається цільова установка на оволодіння

вчительською професією в цілому та необхідності й значущості набуття правової компетентності зокрема, на усвідомлення соціальної ролі вчителя у правовій освіті й правовому вихованні молодого покоління на сучасному складному етапі розвитку країни. На практичні заняття, кураторські години пропонується запрошувати досвідчених педагогів, працівників дитячих кімнат міліції та інших правоохоронних органів, які пояснюватимуть майбутнім учителям їхню роль у процесі соціалізації й захисту учнів, доводитимуть необхідність оволодіння майбутнім учителем правовою компетентністю для ефективної організації власної діяльності.

Окрім цього, з 1-го по 5-й курси навчання студентів, вважаємо доцільним доповнити зміст навчальних дисциплін психолого-педагогічного та соціально-гуманітарного циклів питаннями професійно-правового характеру та провести вдосконалення змісту педагогічних практик з його спрямуванням на організацію студентами-практикантами вивчення нормативно-правових документів, що регламентують діяльність школи та проведення заходів із правового навчання і правового виховання учнів (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Змістове забезпечення формування правової компетентності
майбутніх учителів у процесі вивчення загально-гуманітарних дисциплін
та проходження педагогічної практики**

Курс навчання	Дисципліни, педагогічні практики	Доповнення змісту питаннями правового характеру
I	1. Історія України 2. Історія української культури	1. Конституції в історії України 2. Феномен української правової культури
II	1. Педагогіка 2. Філософія	1. Кваліфікація, педагогічна культура, педагогічна правосвідомість 2. Мораль, етика, естетика і право
III	1. Історія педагогіки 2. Основи педагогічної творчості 3. Методика виховної роботи 4. Економіка	1. Ідеї права, свободи, демократизації, гуманізму в педагогічній думці 2. Професійна компетентність учителя, управління розвитком особистості 3. Зміст морального і правового виховання особистості 4. Держава, право і бізнес
IV	1. Порівняльна педагогіка 2. Культурологія 3. Політологія 4. Соціологія	1. Право на освіту, ідеї Болонського процесу 2. Правова культура, культурні цінності 3. Політичне життя та правовідносини 4. Громадянські права та механізми їх захисту

Педагогічна практика		
III	Навчальна (безвідривна) практика в школі	Вивчення нормативно-правових документів, що регламентують діяльність школи, їх контент-аналіз
IV	Виробнича (педагогічна) практика в школі	Те саме, що на III курсі навчання та розробка й проведення заходів правового характеру
V	Виробнича (переддипломна) практика в школі	Те саме, що на III і IV курсах навчання та розробка й реалізація правових проектів

Правова компетентність студентів формується на базі вивчення дисциплін «Основи конституційного права України» (2-й курс навчання), «Правознавство» (4-й курс навчання), а також посилюється запровадженням на 5-му курсі навчання авторського модульного спецкурсу «Правова культура і компетентність учителя», в ході проведення якого (5 модулів, 54 год.) вирішуються такі завдання.

Модуль I. Педагогічна деонтологія (Поняття і основні елементи. Дискретність професійної поведінки вчителя: моральні і правові виміри. Основи теорії правової культури. Правова компетентність учителя).

Модуль II. Правові основи професійно-педагогічної діяльності (Основи теорії права. Міжнародне освітнє право. Освітнє право України: система, структура, елементи. Загальний розподіл компетенцій і повноважень у сфері освіти).

Модуль III. Правовідносини в загальноосвітніх закладах (Теорія правових відносин: структура, система законних інтересів в освітній сфері. Суб'єкти освітніх правових відносин. Вчитель як суб'єкт шкільних правових відносин, особливості правового статусу вчителя).

Модуль IV. Організаційні основи (механізми) реалізації правових компетенцій вчителя (Основи теорії управління: сутність, концепція реалізації на шкільному рівні. Співуправління і самоврядування в школі, локальна нормотворчість. Технології правової освіти і правового виховання учнів у процесі професійної діяльності (проективні, мікровикладання, інтерактивні тощо). Правові колізії, конфлікти і способи їх вирішення).

Модуль V. Методичні основи правової самоосвіти вчителя (Методика прогнозування, планування, контролю та діагностики правової освіти учнів у процесі професійної діяльності вчителя. Інформаційне забезпечення правової самоосвіти вчителя (офіційні видання, комп'ютерні пошукові довідково-правові системи).

У процесі вивчення правових дисциплін застосовуються: метод створення ситуацій, тренінги, бесіди, дискусії, диспути, конференції,

рефлексивні методи. Особливе місце займають різноманітні дидактичні ігри (ділові, рольові, імітаційні), які дають можливість найбільшою мірою відтворити реальні соціально-правові ситуації, явища й процеси.

Таким чином, правова підготовка майбутніх учителів не вичерпується формальними юридичними знаннями. Вона орієнтована на:

- формування гуманітарного світогляду (зацікавленість і активність у професійно-правовій підготовці, інтеріоризація загальнолюдських цінностей тощо);
- правове інформування студентів;
- формування переконань у значущості законів і правозастосувальної практики, особистих обов'язків, особистої відповідальності за прийняті рішення і власні вчинки;
- розвиток стереотипів правомірної поведінки;
- засвоєння принципів і особливостей правовідносин у суспільстві;
- формування готовності активно приймати участь в охороні правопорядку й протидіяти правопорушенням.

При цьому правові знання й практичні вміння – це взаємопов'язані сторони одного і того самого процесу, який сприяє активізації правової й громадянської позиції студента. Такому висновку сприяє правова за своїм характером і суспільно значуща за результатами систематична діяльність. Специфіка її полягає в активній і адекватній взаємодії студента з правовим педагогічним середовищем, у ході якої студент виступає як суб'єкт, що впливає на вдосконалення правових відносин.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що високий професіоналізм майбутнього вчителя передбачає необхідність його правової підготовки, яка, в свою чергу, вимагає активізації творчого потенціалу педагогічної громадськості. Процес формування правової компетентності майбутнього вчителя потребує включення особистості в систему постійного розширення професійних відносин, що формують цілісну систему узагальнених знань правових теорій, цінностей, ідеалів, які розкривають правові аспекти педагогічної діяльності, надають можливість визначати адекватні моделі поведінки й ухвалювати рішення в типових і нестандартних правових ситуаціях, керуватися в своїй професійній діяльності принципами законності, поваги до прав і свобод інших осіб. Це орієнтує на становлення правової «Я-концепції» вчителя-професіонала.

Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з вивченням питань удосконалення правової компетентності майбутніх учителів в аспекті врахування їхнього майбутнього фаху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонова Е. И. Компетентностной подход в формировании личности педагога-профессионала / Е. И. Артамонова // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 10. – С. 4–9.
2. Іваній О. М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету : автор. дис. ... канд. пед. Наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Іваній. – Харків, 2012. – 20 с.
3. Калицкий Э. М. Современная концепция профессионализма / Э. М. Калицкий, Н. Г. Гончарик // Адукацыя и выхаванне. – 2002. – № 10. – С. 15–19.
4. Карпова Л. Г. Складники професіоналізму вчителя / Л. Г. Карпова // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка. – Харків : Стиль Іздат, 2006. – С. 46–53.
5. Козырева О. А. Компетентность современного учителя: современная проблема определения понятия // О. А. Козырева // Стандарты и мониторинг в образовании : науч.-информ. журн. – 2004. – № 2. – С. 48–51.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін. ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
7. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (кер. автор. колективу і наук. редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
8. Лукьянова М. И. Профессиональная компетентность педагога: теоретический анализ понятия / М. И. Лукьянова // Упр. ДОУ : науч.-практ. журн. – 2007. – № 1. – С. 15–21.
9. Селезнева Н. А. Проблема реализации компетентностного подхода к результатам образования / Н. А. Селезнева // Высшее образование в России. – № 8. – 2009. – С. 3–9.
10. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

РЕЗЮМЕ

Іваній О. М. Правовая подготовка как условие высокого профессионализма учителей.

Содержание статьи доказывает необходимость осуществления подготовки будущих учителей в педагогическом высшем учебном заведении как специалистов, владеющих правовой компетентностью. Учитель любой специальности со сформированной правовой компетентностью способен на высоком уровне организовывать собственную профессиональную деятельность через призму норм права, строить целостную систему обобщенных знаний правовых теорий, ценностей, идеалов, которые раскрывают правовые аспекты педагогической деятельности, предоставляют возможность определять адекватные модели поведения и принимать решения в типовых и нестандартных правовых ситуациях, руководствоваться в своей профессиональной деятельности принципами законности, уважения прав и свобод других лиц.

Ключевые слова: компетентностный подход, будущий учитель, правовая подготовка, правовая компетентность, профессионализм, профессионально-правовая деятельность учителя, образовательные правоотношения.

SUMMARY

Ivaniy O. Legal training as the condition of high by professional teacher.

In a large-scale development of the rule of law in modern Ukrainian legal education is of particular importance for the formation of legal culture and legal consciousness of personality, her skills to legitimate legal means to act in different situations. Therefore, the legal training of teachers is a necessary component of their professional competence, allows the characterization of the teacher as the subject of a successful teaching activities and as a manager of educational services.

The professional competence of the teacher integrates a range of professional competencies: psychological, methodological, substantive, informational, research, legal and others. A comparison of different approaches to the interpretation of the notion of scientists' professional competence of the teacher (L. Karpova, O. Kozireva, M. Lukyanova and others) are gave rise to the conclusion that, regardless of the personal understanding of component membership of professional competence, all the scientists in its composition include legal competence.

The article analyzes the pedagogical possibilities of legal training in enhancing professionalism of future teachers and presented the legal competence of the teacher as a necessary condition for his willingness to perform professional functions and achieve high performance in professional activities.

Considering the competence-based approach to the formation of teachers – based on professional analysis of the main categories of competence paradigm presented in the concept of professionalism, we came to the conclusion that the competence (knowledge, providing the basic functions of a teacher) is a generalized characteristic of professionalism of the teacher, that is independent of his personal qualities and competence is personified competence – «the man in the profession». The presence of competence determines the ability and capacity to carry out professional activities, and the qualification to do so by law. So, teacher's qualification, ideally, means and competence. Competence is an objective form of professionalism.

The legal competence of students formed on the basis of the study of the subjects «Foundations of Constitutional Law of Ukraine» (2nd year of study), «Law» (4th year of study), and also increased the administration of 5-year student learning copyright modular special course «Legal Culture and teacher's competence» which includes 5 modules, 54 hours.

The process of forming a legal competence of future teachers requires the inclusion of the individual in the continuous expansion of the professional relationship, forming a complete system of generalized knowledge of legal theories, values, and ideals that reveal the legal aspects of educational activities, provide the ability to identify appropriate behaviors and make decisions in standard and non-standard legal situations, be guided in their professional principles by the rule of law, respect for the rights and freedoms of others. It focuses on the formation of the legal «self-concept» professional teacher.

Key words: *competence approach, future teacher, legal training, legal competence, professionalism, professional and legal teacher's activities, educational relationships.*